

“BAROKKO DAVRI MUSIQASINING TONALLIK VA GARMONIYA TIZIMINING SHAKLLANISHI”

Termiz davlat pedagogika instituti
Jismoniy madaniyat va san’at fakulteti
Musiqiy ta’lim yo’nalishi talabasi
Baxtiyorova Munisa

Ilmiy rahbar: Musiqa mahorati va madaniyati kafedrası
katta o’qituvchisi **Rahmatullayev X.**

Annotatsiya: Mazkur maqolada Barokko davri musiqasida tonallik va garmoniya tizimining shakllanish jarayoni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda modallik tizimidan major-minor tonallik tizimiga o’tishning tarixiy omillari, basso continuo amaliyotining garmonik tafakkur rivojiga ta’siri, funksional garmoniya tamoyillarining vujudga kelishi hamda tonika, subdominanta va dominanta funksiyalarining shakllanishi yoritilgan. Shuningdek, temperatsiya tizimining rivojlanishi, modulatsiya usullarining takomillashuvi va Barokko bastakorlarining ushbu jarayondagi o’rni tahlil etilgan. Tadqiqot natijasida Barokko davrida shakllangan tonallik va garmoniya tizimi keyingi Klassitsizm hamda Romantizm davri musiqasining nazariy asosini tashkil etgani aniqlangan.

Kalit so‘zlar: Barokko davri, tonallik, garmoniya, major-minor tizimi, basso continuo, funksional garmoniya, tonika, dominanta, subdominanta, modulatsiya, temperatsiya, polifoniya, Johann Sebastian Bach.

Musiqa san'ati tarixida Barokko davri (1600–1750-yillar) alohida o‘rin tutadi. Ushbu davr Yevropa madaniyatida ilm-fan, falsafa va san'atning jadal rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Musiqa san'atida esa yangi janrlarning paydo bo‘lishi, ijrochilik usullarining takomillashishi va kompozitorlik texnikasining rivojlanishi kuzatiladi. Aynan Barokko davrida zamonaviy musiqiy tafakkurning asosi hisoblangan tonallik tizimi

shakllanib, major-minor tizimi musiqiy amaliyotda yetakchi mavqeni egallaydi. Bu davr musiqasida garmoniya va polifoniya o‘zaro uyg‘unlashib, yangi musiqiy ifoda vositalarining yuzaga kelishiga xizmat qildi.

Barokko davri musiqasi emotsional ta'sirchanlik, murakkab shakllar, bezaklarga boy melodiylar va kontrastlarga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Ushbu davr kompozitorlari musiqada inson hissiyotlarini chuqur ifodalashga intildilar. Natijada opera, oratoriya, kantata, sonata va konsert kabi janrlar rivojlandi. Barokko davrida musiqiy asarlar ko‘pincha aniq tonal markazga asoslangan bo‘lib, bu holat tonallik tizimining shakllanishiga olib keldi. Tonallikning rivojlanishi esa garmonik tafakkurning yanada mukammallashishiga xizmat qildi. Tonallik – musiqiy tovushlarning ma'lum bir markaziy tovush yoki akkord atrofida tashkil topish tizimidir. Tonallikning markazi tonika hisoblanadi. Barokko davriga qadar musiqada asosan cherkov ladlari qo‘llanilgan bo‘lsa, XVII asrga kelib major va minor ladlari ustunlik qila boshladi.

Tonallik tizimining shakllanishi musiqiy asarlarda ichki mantiq va yaxlitlikni ta'minladi. Kompozitorlar endilikda musiqiy rivojlanishni ma'lum tonal markazga bog‘lagan holda tashkil etish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu esa musiqaning ifoda imkoniyatlarini kengaytirdi va tinglovchi uchun asarning mazmunini yanada tushunarli qildi. Barokko davrining eng muhim yutuqlaridan biri major-minor tizimining to‘liq shakllanishidir. Major lad odatda yorqinlik, quvonch va tantanavorlik hissini ifodalasa, minor lad g‘amginlik, lirizm va chuqur kechinmalarni aks ettiradi. Major-minor tizimining rivojlanishi kompozitorlarga emotsional holatlarni yanada aniqroq ifodalash imkonini berdi. Natijada musiqiy asarlarda dramatik qarama-qarshiliklar, hissiy o‘zgarishlar va murakkab obrazlar yaratish imkoniyatlari kengaydi. Bu tizim keyingi klassitsizm va romantizm davrlarining garmonik asosiga aylandi.

Barokko musiqasining eng xarakterli belgilaridan biri basso continuo hisoblanadi. Basso continuo – asarning garmonik asosini tashkil etuvchi uzluksiz bas partiyasi bo‘lib, odatda klavesin, organ yoki lyutnya kabi cholg‘ular tomonidan ijro etilgan. General-bas

deb ham ataluvchi ushbu usul kompozitorlarga garmonik tuzilmani mustahkamlash imkonini berdi. Basso continuo ijrochidan improvizatsion mahoratni talab qilganligi sababli ijrochilik san'atining rivojlanishida ham muhim rol o'ynadi. Aynan shu usul orqali tonallik va garmoniya yanada ravshan ifodalana boshladi.

Barokko davrida funksional garmoniya nazariyasining asoslari shakllandi. Funksional garmoniya akkordlarning tonallik ichidagi vazifalariga asoslanadi. Ushbu tizimning asosiy tayanchi tonika, dominanta va subdominanta hisoblanadi. Tonika tonallikning markazi va eng barqaror funksiyasidir. Dominanta esa taranglik hosil qiluvchi funksiya bo'lib, odatda tonikaga intiladi. Subdominanta esa rivojlantiruvchi va tayyorlovchi vazifani bajaradi. Ushbu uch funksiya o'rtasidagi munosabat musiqiy rivojlanishning asosini tashkil etadi. Funksional garmoniya kompozitorlarga katta hajmdagi musiqiy shakllarni yaratishda mustahkam tizim vazifasini bajardi. Aynan shu tamoyillar keyinchalik klassik garmoniya nazariyasining negiziga aylandi. Barokko davri kompozitorlari modulatsiya usullaridan keng foydalanganlar. Modulatsiya bir tonallikdan boshqa tonallikka o'tish jarayonidir. Modulatsiya yordamida asarning emotsional mazmuni boyitilib, dramatik rivojlanish kuchaytiriladi. Modulatsiyalar asarda kontrast yaratish, yangi obrazlarni ifodalash va musiqiy shaklni rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qilgan. Barokko davri oxiriga kelib modulatsiya texnikasi ancha mukammallashib, keyingi davr musiqasining ajralmas qismiga aylandi.

Temperatsiya musiqiy cholg'ularni sozlash usuli bo'lib, turli tonalliklarda ijro etish imkoniyatini yaratadi. Barokko davrida temperatsiya tizimining takomillashuvi natijasida kompozitorlar turli tonalliklardan erkin foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu jarayon modulatsiyalarning rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Temperatsiyaning mukammallashuvi musiqachilarga barcha tonalliklarda asarlar yaratish va ijro etish imkonini berdi. Shu sababli Barokko davri garmonik tafakkur tarixida burilish nuqtasi hisoblanadi.

Barokko davrida polifoniya o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga erishdi. Polifoniya bir nechta mustaqil ovozlarning bir vaqtning o‘zida uyg‘un ravishda rivojlanishiga asoslanadi. Ushbu uslub kompozitordan katta mahorat va chuqur nazariy bilim talab qiladi. Polifonik asarlarda har bir ovoz mustaqil melodik rivojlanishga ega bo‘lsa-da, umumiy garmonik yaxlitlik saqlanib qoladi. Fuga janri polifonik tafakkurning eng mukammal shakllaridan biri hisoblanadi. Iogan Sebastian Bax Barokko davrining eng buyuk kompozitorlaridan biri hisoblanadi. Uning ijodi Barokko musiqasining barcha yutuqlarini o‘zida mujassamlashtirgan. Bax asarlarida tonallik, major-minor tizimi, funksional garmoniya va polifoniya mukammal darajada uyg‘unlashgan. Baxning "Yaxshi temperatsiyalangan klavir" turkumi temperatsiya tizimining amaliy ahamiyatini namoyon etuvchi noyob asardir. Ushbu to‘plam barcha major va minor tonalliklarida yozilgan prelyudiya va fugalardan iborat bo‘lib, kompozitorning garmonik tafakkuri va polifonik mahoratini yaqqol ko‘rsatadi. Shuningdek, Baxning organ uchun yozgan asarlari, kantatalari, "Matfey passioni", "Si minor messasi" kabi yirik asarlari ham Barokko musiqasining durdonalari hisoblanadi. Uning ijodi keyingi davr kompozitorlari uchun ulkan maktab vazifasini bajargan.

Barokko davri Yevropa musiqa madaniyati tarixida tub burilish yasagan davr hisoblanadi. Aynan shu davrda tonallik tizimi, major-minor ladlari, basso continuo amaliyoti va funksional garmoniya shakllandi. Tonika, dominant va subdominant funksiyalarining nazariy asoslari ishlab chiqildi, modulatsiya va temperatsiya tizimlari takomillashtirildi. Polifoniya san'ati esa o‘zining eng yuqori cho‘qqisiga ko‘tarildi. Iogan Sebastian Bax ijodi ushbu yutuqlarning yorqin namunasi bo‘lib, jahon musiqa san'ati rivojida beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alekseyev A. D. *Istoriya fortepiannogo iskusstva*. – Moskva: Muzyka, 1988.
2. Druskin M. S. *Istoriya zarubejnoj muziki*. – Moskva: Muzyka, 1982.

3. Livanova T. N. *Istoriya zapadnoevropeyskoy muziki do 1789 goda.* – Moskva: Muzyka, 1983.
4. Konen V. J. *Istoriya zarubejnoj muziki.* – Moskva: Muzyka, 1976.
5. Mazel L. A. *Stroenie muzikalnix proizvedeniy.* – Moskva: Muzyka, 1979.
6. Sposobin I. V. *Elementarnaya teoriya muziki.* – Moskva: Muzyka, 1985.
7. Sposobin I. V. *Garmoniya.* – Moskva: Muzyka, 1984.
8. Xolopov Yu. N. *Garmoniya. Teoreticheskiy kurs.* – Moskva: Muzyka, 1988.
9. Dubovskiy I. I. *Uchebnik garmonii.* – Moskva: Muzyka, 1985.
10. Asafyev B. V. *Muzikalnaya forma kak protsess.* – Leningrad: Muzyka, 1971.